

ԱՎ. ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ «ԱԼԱԳՅԱԶԻ ՄԱՆԻՆԵՐ» ՊՈԵՄԸ

ԶԱՔԱՐՅԱՆ Մ.

zaqaryan.m4@gmail.com

Ավ. Իսահակյանի առաջին՝ «Երգեր և վերքեր» ժողովածուում տեղ գտած «Ալագյազի մանիներ» պոեմի մտահղացման մասին 1893 թ. պատանի բանաստեղծը «Հիշատակարանում» գրում է. «Կիսատ մի պարբերություն գրեցի «Հյուրի-փերի» բալլադից. հույս ունեմ, որ սա շատ լավ դուրս կգա: Երեկ գրեցի, այսինքն գրի առա բավական ժողովրդական «մանի, յայլի, ջան-գյուլում»-ներ. ես՝ շատ եմ սիրում այդ պարապմունքը»¹: Չորս օր անց նա շարունակում է. «Երեկ վերջացրի «Հյուրի-փերիս». ահագին բան եղավ և բավական լավ է թվում. թեև համեմատած «Демон»-ի և «Пери»-ի (Թ. Մուր) <հետ> ...կոպեկ չարժե» (Հ,44): Եթե գրողի այս գրառումներին մոտովի հավելենք սեփական գրական նախասիրությունների մասին ինքնախոստովանանքը («Իմ մանկության ժամանակ՝ 80-ական թվականներին...խորին տպավորություն է թողել իմ վրա մեր ժողովրդական երգը, գեղջկական երգը...»)², ապա հասկանալի են դառնում «Ալագյազի մանիներ» պոեմի ոչ միայն ազգային, այլև համաշխարհային ստեղծագործական նախահիմքերը: «Ալագյազի մանիներով» Ավ. Իսահակյանը զբաղվել է շուրջ քսան տարի (1895–1917): Պոեմի առաջին «Իմ բախտին» բանաստեղծության քնարական հերոսի տրամադրությունը, անպատասխան սիրո պատճառած անսփոփ վիշտը, հուշում է ստեղծագոր-

¹ Իսահակյան Ավ., Հիշատակարան (այսուհետև՝ Հ.), Ե., 1977, էջ 42:

² Իսահակյան Ավ., Երկերի ժողովածու վեց հատորով (1973–1979). հ. 6, Ե., էջ 333: Այսուհետև այս հրատարակությունից արվող մեջբերումների հատորը (հոմեական թվերով և էջերն արաբական) կնշվեն բնագրին կից:

Ավ. Իսահակյանի «Ալազյազի մանիներ» պոեմը

ծության հետագա շարադրանքը, ուր գրողը քննության է ենթարկում մարդ էակի ամենաբարձր արժեքը՝ սիրո վեհ զգացումը: Իսկ արդեն «Նախերգում» հերոսը, սիրած աղջկան՝ «մարմար Զարոյին» հրավիրում է ոչ թե անանձնության մեջ, այլ շքեղաշուք ու երազային բնության՝ Ալազյազի գրկում իրենց սերն ըմբռնելու: Ավ. Իսահակյանը վրձնում է կատարյալ, անեղծ բնության ոգեշունչ պատկերը՝ Արագած լեռը, ասես Արամազդ աստծո վեհանիստ գահը, պոեմի հերոսները գնում են վայելելու իրենց սերը նրա պերճ շուքի տակ՝ աստվածներին ու սրբություններին մոտ: Թվում է՝ պանթեիստ Ավ. Իսահակյանի ամենակատարյալ բնանկարն է սա, որը վավերացնում է Հայաստանի բնության հրաշք գեղեցկությունը.

Դու, Արագած, ավմաստ վահան,
Կայծակեղեն թրերի,
Գագաթներդ՝ բյուրեղ վրան
Թափառական ամպերի (II, 9):

Պոեմի հերոսը՝ ճակատին աստղեպսակ, թռչում է «ավմաստ, վահան» լեռան, լույս-փիրուզ լճակների³, շքեղաշուք մայր բնության գիրկը՝ հրաշք գեղեցկության մեջ վայելելու իր նորաբողոք սերը: Այստեղ էլ նա հաղորդակցվում է բնությանը՝ պատրաստ լսելու դյուբակյան աշխարհների, հուր-հավքերի մասին դյուբող ու կախարդող հեքիաթը⁴ («Մանթաշին»), իսկ ավմաստ առուն, «մոր պես արթուն», նրան մանկության քաղցր օրոր է շնչում: Բանաստեղծն ասես հեթանոս ժամանակների անեղծ ու կատարյալ բնությունն է վրձնում, որը «...միշտ առաջին պլանում է, ի տարբերություն միջնադարի և նոր ժամանակների»⁵: Ահա և Զարոն՝ սափորը ուսին ջրի գնալիս. սա սիրած աղջկա հետ առաջին հանդիպումն է: Զուրը, որ լիության, առատության խորհրդանիշ է, այստեղ առնչվում է քրիստոնեական ավանդության հետ. Սուրբ Սարգսի օրը երազում սիրած էակին ջուր տալը միաժամանակ սիրո պարզ և խորհր-

³ Հեթանոս հայերին բնորոշ լեռան և ջրի պաշտամունքը բնորոշ է եղել նաև աշխարհի բազմաթիվ ժողովուրդներին: Այսպես, չինական գեղանկարչության մեջ միջին դարերում լայն տարածում է գտել «Շան-շույ» կոչվող ժանրը, որ թարգմանվում է «լեռներ և ջրեր» (Культурология, история мировой культуры, М., 1995, с. 53):

⁴ Թերևս հրաշք բնության նման պատկերներն են հիմք հանդիսացել XVI դ. հոլանդացի մեծ նկարիչ Պ. Բրեյգելի՝ «Մարդկային է ոչ միայն մարդը, այլ բնությունը» կենսափիլիսոփայության համար: **Гершензон-Чегодаева Н.М.** Брейгель Питер старший, М., 1983, с. 103.

⁵ Античность как тип культуры, М., 1988, с. 16.

Զաքարյան Մ.

դանշում, և այս մտայնությամբ էլ հյուսված է գեղեցիկ Զարոյին ուղղված ծոնը: Զարոյի գեղեցկությունը գովերգելով՝ պատանին նրա սերն է նվաճում, և աղ-ջիկը, որպես սիրո առհավատյա, նրան համբույր է պարգևում: Սիրած էակի համբույրից խենթացած պատանին սիրո ծոն է երգում համբույրի ոգեշունչ, արարող զորության մասին: Նա չի ուզում այդ համբույրը մենակ վայելել, ցանկանում է այն պարգևել աշխարհի մարդկանց, որպեսզի նրա «հոտն ու բույրը» հայտնի դարձնի սիրակարոտ սրտերին՝ նրանց հոգիներն ամոքելու համար: Խենթ սիրահարը կամենում է, որ ողջ աշխարհը ըմբռնի այդ համբույրը.

Էդ համբույրեն մի հատ էլ տո՛ւր,

Տանիմ աշխարհս ման տամ,

Ինչքան դառն սրտեր տեսնեմ՝

Տամ, հոտն առնին, անուշնան (II, 17):

Ողջ բնությունն է ծայնակցում նրանց սիրուն, արդեն այս համընդհանուր հենքի վրա Զարոն ներկայանում է ոչ թե իբրև սիրո անհաս ցնորք ու երագ, այլ իրական-շոշափելի, զգայական ու հասանելի էակ: Պատանի սիրահարի համար գիշերն ու ցերեկը դառնում են սիրո անանց, կախարդական մի հեքիաթ: Կյանքն ունայն է. իրականը մարդն է՝ իր մեծ ու երազային սիրով: Սիրո վայելքն էլ բանաստեղծը վրձնում է պերճ բնության գրկում: Զարոն իր գրկում, շքեղաշուք բնաշխարհի մեջ էլ սիրահար պատանին վայելում է իր երկրային մեծ սերը.

Մենք թևանցուկ, զվարթադեմ

Զառ ծաղկունքով զարդարուն

Ուրախ, կայտառ և սիգաճեմ

Ճեմում էինք...

Մոռացանք վիշտ, ողբ, թախիժ, կական...⁶

Սիրո այս երգով պոեմն ասես նոր բովանդակություն է ձեռք բերում. եթե մինչ այդ մարդը բնության հետ միաձուլվ էր ու ներդաշնակ, ապա «Բ երգից» սկսած՝ այդ հարաբերակցությունը խախտվում է. պատանին թախանձագին աղաչանքով է դիմում աշխարհին, որ իր սիրուն արգելք չլինեն: Բնությունը փոխում է իր որակը, և պատանին խնդրում է փոփոխ կտրած առվին, փուշ ու մացառին, որ թույլ տան գա իր գիրկը սիրելին: Թվում է՝ բնության խոչընդո-

⁶ Ե. Զարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Ավ. Իսահակյանի արխիվ, № 1, էջ 29:

Ավ. Իսահակյանի «Ալազյազի մանիներ» պոեմը

տող տարրերի պատկերումը հավաստում է, որ պատանին սիրո երազային-հեքիաթային աշխարհից աստիճանաբար վերադառնում է դեպի երկիր՝ իրական-ռեալ հողագունդ: Մարդը բնությամբ պայմանավորված էակ է, և կյանքում կան իրողություններ, հանգամանքներ, իրադարձություններ, որոնց առջև նա տկար է ու անզոր: Այս են հավաստում պոեմի հետևյալ տողերը.

Ետ գնացե՛ք, քար ու քռա,
Վարդեր, ճամփա ցույց տվեք,
Փուշ ու մացառ, մեկդի քաշվեք,
...Թողեք Ջարոն գիրկս գա (II, 20):

Իր և Ջարոյի զգացմունքի հենքի վրա էլ գրողը պատկերում է սիրած էականի հուզական ներաշխարհը (Բ, II): Մինչ սիրահար պատանին ցնորք-երազ երգով փառաբանում է բնության ամենաբարձր կատարելությանը՝ Ջարոյին, աղջիկը նրան պատմում է կապուտաչյա լճակի կողքին՝ լացող ուռենու տակ թաղված սիրահարների ողբերգական անցքի մասին («Լճակի փերին»): Լճակի փերու կերպարը հանդիպում է Ավ. Իսահակյանի վաղ տարիների բանաստեղծություններում: 1892 թ. նա գրի է առել Շիրակի մի ավանդավեյ, որը հետագայում վերնագրել է «Իմ փերի»: Փերին այստեղ սև մազերով է, մինչդեռ հայտնի է, որ նա դեղին, ոսկեգոծ մազերով է լինում («Լորելայ»): Փերու ողբերգական ճակատագրի մասին պատմության վերհուշը, սակայն, չի տրտմեցնում սիրահարներին. նրանք շարունակում են իրենց սերը վայելել.

Գլուխս դրած ծնկիդ վրան,
...Փունջ ծամերդ ծուփի նման
Ճակտիս վրա կըփռվին (I, 25):

«Գ երգը» բանաստեղծական ուրույն և ինքնատիպ տրամադրությամբ է ներկայանում: Եթե «Նախերգանքում», «Ա և Բ երգերի» բանաստեղծություններում գործողությունների սկիզբն է զարգանում՝ բնության զարթոնք ու գեղեցկություն, սիրահար պատանու խենթ արբեցում, սիրո զմայլանք, ապա «Գ երգից» և նրա մասը կազմող ստեղծագործություններից սկսած՝ սիրուց լիացած օրն ավարտվում է, և սիրո վայելքից արբած բնությունը նինջ ու անդորր է ապրում: Հոգնել է նաև «շող մատներով» խենթ պատանու «սրտի հետ» խաղացող էակը. «...եղնիկի պես թևիս տակին կուչ է եկել»: Բնության հանգիստն ու անդորրը պոեմում նորացման, արարման վկայությունն է: Շրջապատի այս խաղաղության մեջ էլ հերոսը ցանկանում է լսել Ջարոյի երգը, և վերջինս պատանու համար հյուսում է ի՛ր սիրո երգը, որը նա երկրային ոչ մի արժեքի հետ

Զաքարյան Մ.

չի համեմատում. այդ չափումները միայն երկնային են՝ «լույս-արև, լույս աշխարհներ զառ գոհարի»: Թերևս այս է պատճառը, որ երկնային գոհար գոտին նվիրելուց հետո, ըմբռնելով իր սիրո մեծությունը, նաև՝ վերերկրայնությունը, աղջիկը շոշափելի, առարկայական ձևով է ասելիքն ավարտում.

Թո՛ղ հյուսերս քանդեմ, տղա՛ս,

Կրծքիդ վրա թել-թել անի...(I, 28):

Զարոն էլ իր հերթին, սիրո անուրջներում, որպես հավերժական սիրո խոստում ու երդում, հեքիաթ է պահանջում սիրած տղայից, և ծայր է առնում «Գ երգի» VI մասը՝ «Հեքիաթը», որի հերոսը կտրիճ իշխանագունն է: Որսի դուրս եկած քաջ երիտասարդը, չքնաղ հովվուհու գեղեցկությամբ գերված, նրան իր սերն է խոստովանում: Սիրուց արբած ասպետի զգացմունքները մնում են անպատասխան, քանի որ «եղնիկ-աղջկան» չեն գրավում թագն ու գահը. նա քաջ հովվի հարսն է: Հովվուհին այստեղ ներկայանում է սիրո բարձրագույն արժեքով. նա բնության զավակ է և չի գայթակղվում սիրուց խենթացած երիտասարդի խոստումներով: Սիրահար իշխանագունն էլ ի՛ր սիրո ձոնն է հնչեցնում.

– Ապրանքս այս խրճիթն է այսուհետ,

Ու իմ բախտը՝ այս աղջկա ձեռներում.

...Սիրակարոտ այստեղ նստիմ, կըսպասեմ,

Մինչև որ ինձ այս աղջիկը մեղքանա...(II, 32):

Սիրահար ասպետը հրաժարվում է բարեկեցիկ կյանքից, որոշում ապրել բնության գրկում՝ աղջկա խրճիթի կողքին՝ հուսալով հրաշք աղջկա սերը: Հեքիաթը, ավա՛ղ, չի ավարտվում և ոչ միայն այն պատճառով, որ օրվա իրադարձություններից հոգնած Զարոն քուն է մտնում, այլ՝

Սիրո հեքիաթը վերջ չո՛ւնի...(II, 33):

Օրագրային վաղ տարիների գրառումներից մեկում, ինչպես նշվեց, Ավ. Իսահակյանը իր «Հյուրի-փերին» համեմատում է անգլիացի բանաստեղծ Թ. Մուրի «Լալա Ռուբի»⁷ երկրորդ պոեմի՝ «Փերի և հրեշտակ» ստեղծագործության հետ, և այդ հոգեհարազատությունը ներկայանում է հատկապես «Հեքիաթում»: Թ. Մուրի պոեմը ազատության և անդավաճան սիրո ձոներգ է: Ազա-

⁷ Գրականագետ Ա. Մուշեղյանի հավաստմամբ՝ Ավ. Իսահակյանը ծանոթ էր պոեմի՝ Ն. Գերբելի կազմած «Английские поэты в биографиях и образах» ժողովածուից: «Լալա-Ռուբի» թարգմանել էր Վ. Ժուկովսկին (Մուշեղյան Ա., Իսահակյան Ավ., Վաղ տարիներ, 1875–1898, Ե., 1983, էջ 43):

Ավ. Իսահակյանի «Ալազյազի մանիներ» պոեմը

տության պայքարում զոհված սիրած տղամարդու մահվանն ականատես աղ-
ջիկն ինքնասպան է լինում նրանից չբաժանվելու համար.

Скончала смерть его страданье.

И дева, другу дав лобзание

С последним всей любви огнем,

Сама за ним в лобзание том

Желанной смертью умирает.⁸

Այսօրինակ սերը Ավ. Իսահակյանի երազանքն էր, որը և նա մարմնավոր-
ել է «Հավերժական սերը» ստեղծագործության մեջ: Ուշագրավ է, որ Ջ.
Բայրոնը, անդրադառնալով Թ. Մուրի արևելյան պոեմին, հավաստում է, որ
ոչ մեկը նրանից լավ Արևելքը նկարագրել չի կարող և քննելով պոեմի հերոս-
ների զգայական աշխարհը՝ շարունակում. «...այրող, կրքոտ, բորբոքուն
ոգի...գեղեցկություն և նրբություն, ինչը բնորոշ է նաև նրա (Արևելքի – Մ. Ջ.)
դուստրերին»⁹: Հարկ է կարծել, որ պոեմում թերևս հենց այս հանգամանքն է
գրավում պատանի Ավ. Իսահակյանին: Հաջորդ ստեղծագործությունը, որի
հետ նա համեմատում է իր «Հյուրի-փերի», Մ. Լերմոնտովի «Դևն» է: Աստծո
դեմ ըմբոստացած և գետին տապալված հրեշտակի մասին առասպելը զբա-
ղեցրել է համաշխարհային գրականության ականավոր շատ դեմքերի՝ Ջ. Միլ-
տոն, Ջ. Բայրոն, Գյոթե, Ա. դը Վինի, Ա. Պուշկին: Լերմոնտովյան «Դևի» ֆա-
բուլայում ասես ներհյուսված է և՛ հեթանոս մտայնությունը (աստվածներն իջ-
նում են երկրային գեղեցկուհիների մոտ), և՛ քրիստոնեական-միջնադարյանը
(սատանան գայթակղում է միանձնուհուն). «...այս վերջինն ավելի մոտ է լեր-
մոնտովյան թեմային»¹⁰: Երկնքի հետ «հպարտ թշնամություն» ունեցող հրեշ-
տակին միայն սերը կարող էր հետ պահել չարիք գործելուց, ինքնամաքրման
մղել նրան, և պատանի Ավ. Իսահակյանի խոհերը թևածում են վերերկրային,
վեհ և ամենակարող սիրո աներևակայելի, հրաշագործ, զորության շուրջ.

Хочу я с небом примириться,

Хочу любить, хочу молиться,

Хочу я верить добру¹¹.

⁸ Мур Т. Избранное, М., 1981, с. 397.

⁹ The Poetical Works of Thomas Moore, Vol. 3, Paris, 1829, p. 164.

¹⁰ Лермонтовская энциклопедия, М., 1981, с. 135.

¹¹ Лермонтов М.Ю. Избранные произведения в двух томах, т. 1, М., 1963, с. 552. Այլ
դեպքում պոեմում Մ. Լերմոնտովը Թամարին «փերի» է անվանում.

Զարթոյան Մ.

Լերմոնտովյան մեկնության համաձայն, թվում է, գգվանքի ու սիրո բացակայությունն է Դևին դարձրել դաժանության և չարության մարմնացում: Ահա և Մ. Լերմոնտովի վրձնած սիրակորույս տղամարդու՝ բոլոր ժամանակների համար արդիական կերպարը, որում արտաքին-ֆիզիկականը՝ հոգևորի հայելին է.

Каким смотрел он злобным взглядом,
Как полон был смертельным ядом
Вражды, не знающей конца,
И веяло могильным хладом
От неподвижного лица¹².

«Ալագյազի մանիներ» պոեմի՝ «Դ երգում» բացվող օրն իր հետ բերում է մարդկային հարաբերությունների նոր որակ. եթե մինչ այդ առաջին պլանում Զարոյի և պատանու անվրդով սիրո պատկերն է, ապա «Դ երգից», այդ սիրո հեքիաթի հենքը որոշակի փոփոխության է ենթարկվում. ավելանում են կյանքին, կենցաղին, սովորույթներին առնչվող մանրամասներ: Այստեղ է, որ ականատես ենք իրական կերպարների. սիրահար պատանու ընկեր տղերքը սեզոտ մարգագետնին ուրախ սեղան են բացել, հուրհրում է կարմիր գինին, սարնիվեր հնչում է դիոլի ու զուռնայի ծայնը: Քեֆ անող երիտասարդների մեջ էլ հայտնվում է կտրիճ պատանին, որը զուռնայի՝ սիրո ու կյանքի կոչող նվագից խենթացած, սկսում է իր պարը: Արբշիտ պարի, դիոլ-զուռնայի, հոգին թինդ հանող ծայնին ականջալուր՝ հեղինակը պատկերում է վշտաբեկ հոգով, անպատասխան սիրուց հոշոտվող, ցավ ապրող մի այլ սիրահարի: Յոթ տարի է ինձ սիրած աղջիկը նրան սև դարդի մեջ է թողել: Տեքստի մեկնությունից պարզվում է, որ սիրուց մերժված հերոսը հենց ինքը՝ բանաստեղծն է և նրա սերը Շուշիկի հանդեպ: «Ալագյազի մանիները» նվիրված է Զարոյին, և թվում է՝ Զարոն գրողի չգիտակցված սիրո մարմնավորումն է, և այս առումով էլ պոեմն իր «քայլող սիրուն»՝ Շուշիկին է վերաբերում: Ողջ կյանքում բանաստեղծը իր հոգում կրել է անպատասխան սիրո մորմոքի զգացումը, և այս առումով էլ պոեմում Ավ. Իսահակյանը մեկն է մերժված սիրո համաշխարհային ողբասացներից: «Տղայի երգից» հետո հեղինակը պատկերում է Վարդավառի տոնախմբության մանրամասները. Վարդավառը հայոց հին հեթանոս

«Как пери спящая мила

Она в гробу своем лежала» (նույն տեղում, էջ 555):

¹² Лермонтов М.Ю., նշվ. աշխ., էջ 558:

Ավ. Իսահակյանի «Ալազյազի մանիներ» պոեմը

ջրապաշտությունն է՝ «Անահիտի՝ ջուրերու գեղուհին ի հիշատակ», երբ ջուր են սրսկում ժողովրդի վրա, Աստղիկի հիշատակին աղավնիներ թռցնում և վարդեր սփռում: Գուցե և՛ ջուր սրսկելը, և՛ աղավնիներ թռցնելը արձագանք է ջրհեղեղին և նոյյան աղավնուն. «Հայոց Նավասարդն է Վարդավառը, որ նոյյան ջրհեղեղի հիշատակը կկատարեն՝ ջրելով իրար¹³: «Ալազյազի մանիներում» եթե «Տղայի տաղը» մերժված սիրո արցունք է, մինչև երկինք առաքվող տանջանք ու հառաչանք, ապա աղջիկների երգը սիրո կանչ է՝ երազների ասպետ «Էն տղին ուղղված», սիրո սպասում: Մեկ տարի իր երազների երկրպագուին սիրակարոտ աղջկա հոգին ու մարմինը, որպես զմրուխտ թռչուն, թևածում են դեպի սիրած էակը: «Աղջիկների երգը» հատվածում երազային սերը գովերգելուց հետո հեղինակի ուշադրությունը շեղվում է դեպի ռեալ իրականություն՝ Վարդավառի տոնակատարությունից դեպի վանք, վանքի բակը, ուր միացել է կույր աշուղը միացել ցնծացող երիտասարդներին: Երազային սիրո հեքիաթին զուգահեռ հնչում է աշուղի գրույցը՝ դժբախտ սիրահարների մասին: Ավանդական մի գրույց է սա. գեղեցկուհի մի աղջկա՝ բերդի տիրուհու հմայքով գերված բազմաթիվ ասպետներ բռնել են բերդի ճանապարհը՝ նրա սրտին տիրանալու համար: Սակայն նա, ավա՛ղ, նրանց անսահման սիրուց ծանձրացած ու հոգնած, երես է դարձել բոլորից: Իսկ վերջին ասպետը, որն արդեն ծանոթ էր կանացի քմահաճույքներին, չի խոնարհվում նրան և աղջկա հպարտ գեղեցկության հանդեպ անտարբեր մնալով՝ նա նվաճում է դիցուհու սերը.

Աղջիկը նրան ծայն տվեց,
Կանչեց, լացեց, որ ետ գար.
Ու երբ չեկավ, խելագար՝
Բուրգեն իրան վար նետեց /II,41/:

Աշուղի դժբախտ սիրո պատմությանն ունկնդրելուց հետո Վարդավառի քեֆ-ուրախությունը, սակայն, շարունակվում է. կյանք տեսած, սիրո դառնությունը ճանաչած կույր աշուղի հողեղեն, երկրային գրույցը չի սթափեցնում խենթ սիրո շուրջապար բռնած աղջիկներին և պատանիներին: Պարերգի յուրաքանչյուր հեղինակ՝ տղա թե աղջիկ, իրենց սիրո մենախոսությամբ են ներկայանում՝ ամեն վայրկյան պատրաստ այն երկխոսության վերածելու: Սիրո երկխոսությանն էլ սկզբից մինչև վերջ մասնակցում է ազգային հենք պա-

¹³ **Պողոսեան Յ.**, Ներածութիւն հայ հոգեբանութեան, Գահիրէ, 1958, էջ 79:

Զաքարյան Մ.

րերգն արժեվորող, տրամադրությունն առավել բորբոքող խումբը: Աղջիկներն ու տղաները, արբած սիրո գինուց, գովերգում են սիրո աստվածուհու՝ Աստղիկի տոնը՝ սիրո և որդեծնության արարումով: Չնայած ֆաբուլաների տարբերությանը, թվում է՝ պոեմի այս հատվածը հարազատություն ունի Հովի. Թումանյանի «Անուշի հետ»: Անուշի դժբախտ սիրո ողբ ու կոծին ձայնակցում է աղջիկների ողջ խումբը և փորձում ամոքել նրա անսփոփ վիշտը («Մի՛ տրտմի՛ր, Անու՛շ... Մեր ձեռքով հանած մի անմիտ վիճակ... Սուտ բան է, քուրի՛կ, դու մի՛ հավատար, լոկ պատահական մի չար խոսք է սա»¹⁴, իսկ «Ալագ-յազի մանիներում» կույր աշուղն է միայն ռեալ ու սթափ գնահատում իրողությունը: Ջահելները, սակայն, նրան չեն լսում, իրենց սերն են գովերգում, աստղից աստղ թռչում և սիրո ինքնամոռացությամբ արբեցած՝ քուն մտնում աստղերի մեջ: Հովի. Թումանյանի մոտ, սակայն, հրճվանք-ուրախությունը ընդհատվում է, և ասես Անուշի դժբախտությունը զգալով՝ նրանք վերադառնում են իրականություն: Պոեմի «Ե երգում» հեղինակը շարունակում է աշուղի երգի տրամադրության ոգով, և այս են հավաստում բանաստեղծական պատկերները՝ արնոտ սրտի մորմոք, բլբուլի խոցված սիրտ և որպես դժբախտ սիրո վկայություն՝ երկնքից ընկած պայծառ աստղ, որը ոչ միայն պոեմի հերոսի, այլև ընդհանրապես փշրված սիրո խորհրդանիշ է: Այսօրինակ զգացումով էլ պատանին կանգնում է սիրած աղջկա դռն առջև: Չկար սիրած էակը, որին նա որպես ընծա բերել էր իր սիրատոհմի սիրտը: Աղջկա բացակայությունն անսփոփ մորմոքի տրամադրությամբ է համակում նրա հոգին: Պատանին երազի մեջ էլ չի կարողանում իր կարոտն առնել, քանի որ նրա հոգում տագնապ ու վիշտ էր ծնել նաև գիշերվա տեսած երազը: Այն չարագուշակ էր և գուժում էր սիրո ավարտը, սիրած աղջկա դավաճանության լուրը, քանի որ իր «քայլող սերը» այլ երիտասարդի հետ էր կապույտ լճակի վրա ոսկե նավակով զբոսնում.

Յարիս նրա գրկո՛ւմ տեսա
Համբույր կուտար ու կառներ,
Ա՛խ, ինձ ափին մեռած տեսա՝
Ուռին վրաս լուռ կուլար.../II, 42/:

Հայտնի է, որ Ավ. Իսահակյանի մեծ սերը դառնում է սիրած էակի հարազատների նյութապաշտության հակումների զոհը, և գրողի օրագրային էջե-

¹⁴ Թումանյան Հով., Երկեր երկու հատորով, հ. 2, Ե., 1958, էջ 54:

Ավ. Իսահակյանի «Ալազյազի մանիներ» պոեմը

րի վկայությամբ՝ տասնամյակներ անց անգամ նա այն վերապրում է իբրև հոշոտող ցավ և ողբերգություն՝ «...տիեզերքի խորություն ուներ իմ սերը...» (Հ, 284): Որպես իրողության բացատրություն՝ թերևս տեղին է Ա. Լոսևի պնդումը, որի համաձայն «Անտիկ զգայական, նյութական տիեզերքը...պահանջում էր գաղափարի հավերժ վերադարձ...այդ ժամանակներում հրաժարվում էին չարի վերջնական բացատրությունից՝ ամեն ինչ հանգեցնելով ճակատագրին»¹⁵: Այս բանաստեղծությունը («Ե երգ, III») հուշում է հեղինակի դժբախտ սիրո ավարտը, որը պոեմում մինչ այդ նկարագրվածների մեջ ամենաողբերգականն էր: Սիրած յարին ուրիշի գրկում տեսնելու վշտին չդիմանալով՝ նա իրեն մեռած է տեսնում. հոգեբանական վիճակ, որը երկար տարիներ ունեցել է ինքը՝ բանաստեղծը: Չդիմանալով սիրած աղջկա դավաճանությանը՝ Զարոյի հովիկի դռնից հեռանալուց առաջ, բանաստեղծն իր կյանքն արդեն համարում է անմիտ և ունայն.

Գերեզմանս գեթ փորեիր

... Քու ձեռքերով ինձ թաղեիր

... Նոր երթայի՛ր, է՛յ, անգութ... (II, 51):

Համոզված, որ սիրուց ավելի մնայուն արժեք գոյություն չունի, կյանքից հիասթափված ու տառապած պատանին վերադառնում է մոր գիրկը՝ նրա սերն իմաստավորելով որպես բնության շքեղաշուք պարզև: Աշխարհից դառնացած ու խոցոտված որդու հոգին միայն մայրն է ի զորու սփոփել և ամոքել.

– Ազիզ մերի՛կ, դուռը բա՛ց,

Քու որդին եմ, խոցված կուգամ,

Անո՛ւշ մերի՛կ, գիրկդ բա՛ց... (II, 52):

«Ալազյազի մանիներ» պոեմը այս առումով էլ մայրական սիրո յուրօրինակ ծոն-փառաբանություն է՝ սիրո, և անձնազոհ նվիրվածության ակերբախումներով:

¹⁵ **Лосев А.Ф.** История античной философии, М., 1989, с. 16, 29.

THE POEM “ALAGYAZ MANIS” BY AV. ISAHAKYAN

ZAKARYAN M.

Summary

According to the testimony of the “Diaries” of Avetiq Isahakyan the origin of the poem “Alagyaz manis” goes back not only to the Armenian folklore (mani, yayli) but also to the unreleased work “Uri-Peri” (fairy) written in the early years with the poet compares with the poems “Lala-Hands” by Th. Moore and “Demon” by M. Lermontov. In the poem “Alagyaz manis” Av. Isahakyan manages the psychology of love and the writer, resorting to the help of a number of legends, analyzes the feeling of grief and suffering of heroes because of rejected feeling. A hero who experienced unrequited love finds solace in his mother in his tragedy and in this aspect it seems that the poem is a work devoted to maternal love.

ПОЭМА АВ. ИСААКЯНА «АЛАГЯЗСКИЕ МАНИ»

ЗАКАРЯН М.

Резюме

Согласно «Дневникам» Ав. Исаакяна, истоки поэмы «Алагязские мани» восходят не только к армянскому фольклору («мани», «йайли»), но и к написанному им в ранний период творчества неизданному произведению «Ури-пери» («Фея»), которое сам поэт сопоставлял с поэмами «Лала-Рук» Т. Мура и «Демон» М. Лермонтова. Главной темой поэмы Ав. Исаакяна «Алагязские мани» является отвергнутая любовь как источник страданий героев. Герой, переживший неразделенную любовь, находит утешение в материнской любви. Исходя из сказанного, поэма является также посвящением жертвенной и всеобъемлющей материнской любви.